

SATAKIELEN SEKÄ LOCUSTELLA- JA ACROCEPHALUS-LAJIEN ESIINTYMISESTÄ ITÄ-HÄMEESSÄ

REINO NIEMI

Varsinainen tutkimusalue käsittää seuraavat kunnat Päijänteen itä- ja eteläpuolella: Heinola, Heinolan mlk, Sysmä, Hartola ja Asikkala. Etelässä on luonnollisena rajana Sisempi Salpausselkä ja pohjoisessa karut pitäjät Luhanka, Joutsa ja Pertunmaa. Alue kuuluu huomattavalta osalta yhteen Etelä-Suomen lehtokeskuksesta, jolle ovat tyypillisiä runsaan kartanoasutuksen ympärille syntyneet kylät. Tähän välittömästi rajoittuvalla reuna-alueelta on täydentäviä yksittäishavainnot Pertunmaan, Nastolan ja Hollolan sekä Pohjois-Kymenlaaksossa Iitin, Jaalan ja Valkealan pitäjistä sekä Kuusankosken kauppala. Tutkimusalueen maapinta-ala on noin 3200 km², josta reunapitäjien osuus on 800 km².

Kirjoituksen pohjana ovat kaikki tiedossani olevat satakieli-, *Locustella*- ja *Acrocephalus*-löydöt tutkimusalueelta 1950-luvulta lähtien. Ruokokerttusta ei ole käsitelty tässä yhteydessä. Aineiston rungon muodostavat Reijo Erolan, Eero Hietasen ja Pekka Pakarisen sekä tekijän havainnot vuosina 1960—67. Havainnot on lisäksi seuraavilta henkilöiltä Heinalasta: A. Bosley, K. Häkkinen, J. Kokko, A. Laaksonen, U. Laine, J. Patomäki, H. Roiha, M. Sirén, T. ja V. Tuovinen sekä Hartolasta ja Sysmästä: L. Kahnpää, P. Rahkila ja H. Salo. Kiitän havaintojen luovuttajia sekä LuK Pekka Pakarista, joka on ystävällisesti tarkastanut käsikirjoituksen ja tehnyt sen suhteen arvokkaita huomautuksia.

Yölaulajien laskemiseksi on vuodesta 1964 lähtien suoritettu pitkänmatkan polkupyöräretkiä toukokuun puolivälistä

kesäkuun loppuun yhteensä 26. Näiden keskipituus on ollut 95 km (ääriarvot 45 ja 150 km). Autotakseerauksia on tehty kaksi käyttäen pääpiirtein PAATELA & KAILAN (1960) metodia, jolloin reittien pituudet ovat olleet 120 ja 240 km. Retkistä, jotka kaikki on suoritettu Heinalasta tai Hartolasta käsin yleensä suurimpien ja viljavimpien kylien ja asutustaajamien kautta, $\frac{2}{3}$ on suuntautunut Heinolan mlk:aan ja Sysmään ja $\frac{1}{4}$ Hartolaan. Reuna-alueen pitäjiin on tehty 1—4 retkeä.

Luscinia luscinia

Satakielihavainnot tutkimusalueelta on esitetty pitäjittäin taulukossa 1. Lisäksi on vuodelta 1967 havainto Pertunmaan Kuortista. Neljän viime vuoden tilanne kuvanee melko tarkoin lajin runsautta Itä-Hämeessä. Ennen vuotta 1964 tehdyt havainnot ovat enemmän tai vähemmän satunnaisia puutteellisen maaseuturakenteen vuoksi. Kevätmuutto on alkanut keskimäärin 19.5. (8 havaintovuotta), varhaisin havainto on tehty 12.5.1963 Asikkalan Urajärvellä ja myöhäisin 30.5. Havainnot laulavista koiraista päättyvät neljää lukuunottamatta ennen 20.6. Todellisia satakielalihentymisiä ovat Sysmän Nuoramoinen (1964—67 yht. 11 ♂♂) ja Kirkonkylä sekä Hartolan Kirkkola ja Kalho. Nämä alueet ovat vanhinta kulttuuriseutua.

Locustella naevia

Pensassirkkalintuhavainnot on esitetty taulukossa 2. Lisäksi on vuodelta 1966 havainto Hollolan Kalliolasta ja 1967

TAULUKKO 1. Satakielen (*Luscinia luscinia*) esiintyminen Itä-Hämeessä 1957—67.

TABLE 1. Observations on the Thrush Nightingale in Eastern Häme 1957 through 1967.

Pitäjä Commune	1957	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	Yht. Total
Asikkala					1	3		3		7
Hartola					2	2	2	6	6	18
Heinola	1			1	1	4	1	1	1	10
Heinolan mlk.		4	1			2	2	1		10
Sysmä						3	5	7	5	20
Yht. Total	1	4	1	1	4	14	10	18	12	65

Jaalasta Kimolan kanavalta sekä Iitin kirkonkylästä. Kevätmuutto on alkanut keskimäärin 26.5. (10 havaintovuotta), varhaisin havainto on tehty Heinolan Maitiaislahdella 15.5.1962 ja myöhäisin 10. 6. Viimeinen havainto laulavasta koiraasta on Asikkalan Vähä-Äiniöstä 9. 8. 1964 (LAINE 1965). Heinolan pensassirkkalintuhavainnot ovat keskittyneet pääasiallisesti Maitiaislahdelle ja sen ympäristöön noin 1 km²:n alueelle. Tällä 0,5 km leveällä pohjois-eteläsuuntaisella kaistalla oli kesällä 1963 yhteensä 8 lintua (4 yhtäaikaan), jolloin koiraiden keskietäisyys oli 350 m (ääriarvot 70 ja 1000 m). Vastaavanlaista ryhmäesiintymää ei ole tämän jälkeen todettu. Tärkeimmät tapaamispaikat ovat Heinolan mlk:ssa Kirkonkylä ja Lusi, Hartolassa Kirkkola sekä Asikkalassa Pyhäjärvi ja Vähä-Äiniö. Löydöistä $\frac{2}{3}$ on Heinolasta ja Sysmästä ja samoin $\frac{2}{3}$ on ajanjaksolta ennen 20. 6. Laulun yhtäkkinen loppuminen useissa näistä tapauksista viitataan pesimiseen (vrt. ERIKSSON 1965).

Ensimmäinen varma pesintä todettiin kesällä 1967, jolloin Maitiaislahden peltoaukealla oli 16. 7. leppää ja koivua kasvavassa metsäsaarekkeessa pensassirkkalintupari sekä ainakin 2 juv. yksilöä. Poikaset oleskelivat aluskasvillisuuden (*Filipendula*, *Cirsium*) seassa, vanhemmat ylempänä puissa varoitellen punarintamaisesti tik-tik-tik. Koiras saapui revii-

rilleen 26.5., siirtyi 10.6. runsaaksi viikoksi tiheään puronvarsipajukkoon 150 m päähän (eri ♂?) ja palasi tämän jälkeen alkuperäiselle alueelle. Mainittakoon, että koiraan laulu lakkasi 27. 6. ja alkoi uudelleen 16.7. jatkuen innokkaana viikon ajan. Pensassirkkalinnun varsinainen levittäytyminen Itä-Hämeeseen on todettavissa vuodesta 1962 lähtien, vaikka otetaan retkeilyintensiteetin kasvukin huomioon.

Locustella fluviatilis

Viitasirkkalinnusta on tehty yhteensä 12 havaintoa:

1962 on 2 havaintoa (EROLA, HIETANEN, PAKARINEN & TUOVINEN 1963).

1964 on 3 havaintoa: 14.6. Asikkala, Särkijärvi, 1 ♂ Mustjärven N-osan rantapajukossa ja heinikossa; 18—22.6. Sysmä, Nuoramoinen, innokkaasti laulava ♂ Nordenlundin kartanon vieressä noin 0,5 m korkeassa mesiangervokasvustossa; 5. 7. Heinolan mlk, Nyynäisten lahti, katkonaisesti laulava ♂ pohjukan harvahkosti nuorta pajua, koivua ja leppää kasvavassa vesijättösaarekkeessa.

1965 on 1 havainto: 28.6. Heinolan mlk, Lusi, katkonaisesti laulava ♂ Viuhjärven rantalepikossa.

1966 on 3 havaintoa: 10—24.6. Sysmä, Nuoramoinen, Kalhon tienhaarassa

TAULUKKO 2. Pensassirkkalinnun (*Locustella naevia*) esiintyminen Itä-Hämeessä 1954—1967.

TABLE 2. Observations on the Grasshopper Warbler in Eastern Häme 1954 through 1967.

Pitäjä Commune	1954	1956	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	Yht. Total
Asikkala	1							1	3		1		6
Hartola							1	9	4		3	1	5
Heinola				1	1		4		4	1	2	1	23
Heinolan mlk.		1	1					1			1	2	6
Sysmä									4	2	5	1	12
Yht. Total	1	1	1	1	1	0	4	12	11	3	12	5	52

1 ♂ pienen niityn keskellä olevassa lepäpensaikossa. Lintu lauloi useimmiten näkyvästi 5—6 m korkeudella puun latvassa, josta siirtyi vasta häirittyä alemmaksi: 10.6. Nastola, Ruuhijärvi, 1 ♂ kansakoulun lähellä olevan umpeutuvan pikkulammen rantapensastossa, 10.6. Nastola, Uusikylä, 1 ♂ Sylvöjärven S-puolella olevalla pajukkoisella ja ruohoisella vesijättöalueella.

1967 on 3 havaintoa: 2—17.6. Sysmä, Nuoramoinen, 1 ♂ Nordenlundin kartanon luona samalla paikalla kuin kesällä 1964. Lintua ei kuultu enää 25.6.; 3.6. Heinola, Maitiaislahti, 1 ♂ peltoaukean reunalepikossa; 8—10.6. Heinola, Tommola, 1 ♂ Pekanpuiston pajukossa. Koiras lauloi myös 4 m korkeudella haavan alaoksilla sekä viereisessä heinäpellossa. Kahdessa viimeksi mainitussa tapauksessa laulun nopea loppuminen saattaa viitata pesimiseen (vrt. ERIKSSON 1965), mikä jäi kuitenkin tutkimatta.

Acrocephalus palustris

Luhtakerttusesta on tehty yhteensä 15 havaintoa; yhdessä tapauksessa kyseessä oli todennäköinen pesintä.

1962 on 2 havaintoa (EROLA, HIETANEN, PAKARINEN & TUOVINEN 1963).

1963 on 1 havainto: 30.5. Heinola, 1 ♂ Tommolanaukion lepikkoisessa koi-
vikossa.

1964 on 2 havaintoa: 5—20.6. Heinola, Tommola, 1 ♂ Pekanpuiston noin 1 m korkeassa nokkos-mesiangervokasvustossa sekä paju- ja leppävesaikossa. Parin päivän kuluttua paikalle ilmestyi ♀, jolloin koiraan lauluinto laimeni. Pesintä jäi valitettavasti varmistamatta pesä- tai poikaishavainnolla; 20.6. Heinola, Tommola, Syvälahdentie, 1 ♂ pajukkoisessa lepikössä lähellä Maitiaislahden rantaa.

1965 on 3 havaintoa, kaikki Heinolan kaupungin alueella: 7—9.6. Voudinlahti, 1 ♂ rantakoivikossa olevassa pajupensastossa; 8—19.6. Asema, 1 ♂ varastoalueella tiheässä yksinäisessä terttuselpensastossa; 18.6. Maitiaislahti, 1 ♂ 1—1,5 m korkeaa nokkosta kasvavassa hylätyssä omenatarhassa.

1966 on 3 havaintoa: 10—13.6. Nastola, Pyhäntä, 1 ♂ kostealla pensasalueella valtatievarressa; 14.6. Heinola, Jyräkö, 1 ♂ Tamppilahdenkatu; 21—24.6. Hartola, Kalhon kartano, 1 ♂ matalassa leppä-vadelmapensastossa pihalueen tuntumassa.

1967 on 4 havaintoa: 4—10.6. Hartolan kk, Vanhapappila, 1 ♂ Tainion virran rantapensaikossa; 10—20.6. Heinolan mlk, Tuusjärvi, 1 ♂ pihapuutarhasa; 11.6. Heinola, Kippasuon kaatopaikka, 1 ♂ vadelmapensastossa; 17.6. Kuusankoski, Voikkaan silta, 1 ♂ Kymijoen rantapensaikossa.

TAULUKKO 3. Viitakerttusen (*Acrocephalus dumetorum*) esiintyminen Itä-Hämeessä 1961—67.
TABLE 3. Observations on the Blyth's Reed Warbler in Eastern Häme 1961 through 1967.

Pitäjä Commune	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	Yht. Total
Asikkala						2		2
Hartola						1	1	2
Heinola	4	2	13	8	5	3	1	36
Heinolan mlk.	1	1	1	1	1	2		7
Sysmä				3		3	2	8
Yht.	5	3	14	12	6	11	4	55

Acrocephalus dumetorum

Viitakerttushavainnot on esitetty taulukossa 3. Lisäksi on vuodelta 1967 havainnot Nastolan Uusikylästä, Jaalan Pyörälästä ja Valkealan Oravalasta. Viitakerttusen ekspansio Itä-Hämeeseen lieene alkanut 1950-luvun loppuvuosina, sillä Heinolan mlk:n Vanha-Taipaleesta on kaksi *Acrocephalus dumetorum* vel *A. palustris* tapausta: 17.5.1959 ja kesäkuussa 1960 1 ♂. Kevätmuutto on alkanut keskimäärin 30.5. (7 havaintovuotta), varhaisin havainto on tehty Heinolassa 18.5.1963 ja myöhäisin 5.6. Viimeiset havainnot laulavista koiraista ovat Heinolasta 10.7.1963 ja 7.7.1967. Tärkeimmät esiintymispaikat ovat Heinolassa Maitiaislahti ympäristöineen, missä huippukesänä 1963 tavattiin 1 km²:n alalla peräti 11 ♂♂ (5 ♂♂ yhtäaikaan), ja Kaivanto, Heinolan mlk:ssa Taipale ja kk sekä Sysmässä kk ja Nuoramoinen.

Tutkimusalueen ainoa viitakerttusen pesintä todettiin vuonna 1961 Heinolan mlk:n Vanha-Taipaleen puutarhassa. Koiras ilmestyi paikalle touko-kesäkuun vaihteessa. Heinäkuun alussa tuhoutui marjapensaan alla nokkosissa ollut pesä. Lintu alkoi heti tämän jälkeen laulaa ja pesintä onnistui puutarhan vadelmapensaaseen rakennetussa uudessa pesässä noin 15 m päässä edellisestä. Muiden havaintojen kohdalla ei pesimistä ole

tutkittu, mutta koska löydöistä 3/4 siijoittuu ajanjaksolle ennen 20.6., viitannee tämä samoin perustein kuin pensassirkkalinnulla lajin säännölliseen pesimiseen Itä-Hämeessä.

Huomioita laulusta ja biotoopista

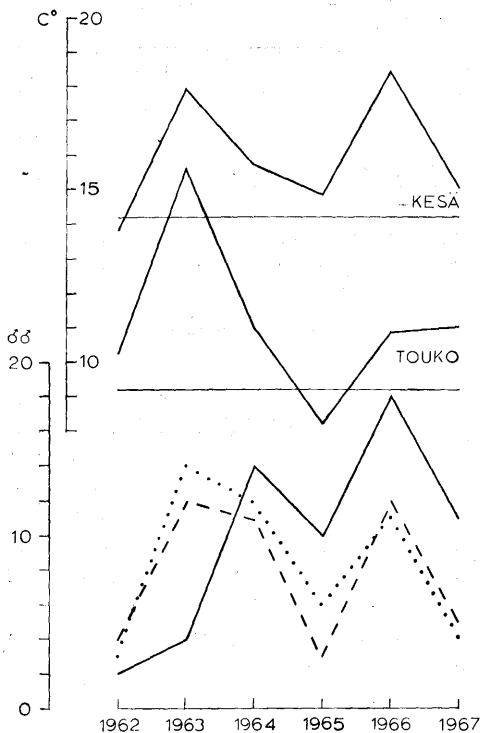
Kaikkien tässä käsiteltyjen lajien on todettu laulavan myös päivällä, joskin laulu on silloin vaimempaa ja katkonaista. Tyypillisimpiä yölaulajia ovat satakieli ja pensassirkkalintu (vrt. HOLOPAINEN, KANTONEN & SORJONEN 1967). Näistä jälkimmäisen on havaittu laulavan kaksi kertaa aamulla klo 8 ja kolmessa tapauksessa keskipäivällä. Viitasirkkalinnuista taas lähes kaikki on keksittykin laulun perusteella valoisana aikana.

Viitakerttuselle luonteenomaisin biotooppi Itä-Hämeessä on usein korkeaa aluskasvillisuutta kasvava omenatarha, josta lintu on tavattu 22 kertaa 49:stä. Kerran viitakerttunen on löydetty tien varrella kasvavasta nuoresta istutuskuusikosta, josta se siirtyi myöhemmin parin sadan metrin päässä olevaan 1,5-metriseen pellonreunalepikkoon. Tavallisuudesta poikkeavasti pensassirkkalintu on havaittu kolmesti heinäpellossa.

Lämpötilan vaikutuksesta yölaulajien esiintymiseen

Kuvassa 1 on esitetty touko- ja kesäkuun keskilämpötilat sekä satakieli-, pensas-

sirkkalintu- ja viitakerttushavainnot vuosilta 1962—67. Vuorokauden ja kuu-kauden keskilämpötilat on laskettu Heinolan Säähavaintoaseman arvoista. Ohuet vaakasuorat viivat kuvaavat touko- ja kesäkuun keskilämpöä Heinolassa vuosina 1931—60 (ILMATIETEELLINEN KESKUSLAITOS 1967). Diagrammoista havaitaan voimakas positiivinen korrelaa-

KUVA 1. Touko- ja kesäkuun keskilämmön sekä satakielen (yhtenäinen viiva), pensassirkkalinnun (katkoviiva) ja viitakerttusen (pisteviiva) esiintymisen suhde Itä-Hämeessä v. 1962—67. Vaakasuorat viivat kuvaavat touko- ja kesäkuun keskilämpöä Heinolassa v. 1931—60.

FIG. 1. Mean monthly temperatures for May (touko) and June (kesä) in Heinola in 1962—1967 (above) and the occurrence of the Thrush Nightingale (—), the Grasshopper Warbler (---), and the River Warbler (.....) in eastern Häme (below). The thin lines indicate mean monthly temperatures for May and June, respectively, in Heinola in 1931—1960.

tio edellämmainittujen yölaulajien esiintymisen ja touko-kesäkuun keskilämpötilojen kanssa. On otettava myös huomioon, että satakielen löytömäärä vuosina 1962—63 on todellista pienempi, koska maaseudulla retkeiltiin vain satumanvaraisesti. Lämpötila on siten selvästikin yksi yölaulajien ekspansioon vaikuttavista tekijöistä.

Summary: The Species of *Luscinia*, *Locustella*, and *Acrocephalus* in Itä-Häme between 1954—1967.

The investigation deals with observations on *Luscinia*, *Locustella*, and *Acrocephalus* between 1954—1967 on a 3200 km² area in Itä-Häme (61°00' — 61°45' N, 25°30' — 26°30' E). The Thrush Nightingale was observed 66 times, the Grasshopper Warbler 55, the River Warbler 12, the Marsh Warbler 12 and the Blyth's Reed Warbler 58 times. One nest of both the Grasshopper Warbler and River Warbler was found. The occurrence of the Grasshopper Warbler and the River Warbler into the area seems to be a true expansion and not only a result of more intense observations. The expansion probably began in the late fifties and early sixties. Fig. 1 supports the opinion that the temperatures in May—June are influencing the intensity with which these species occur.

Kirjallisuutta

- ERIKSSON, K. 1965. Yölaulajien esiintyminen Helsingissä 1965. *Lintumies* 1:40—43.
- EROLA, R., HIETANEN, E., PAKARINEN, P. & TUOVINEN, V. 1963. Havaintoja Heinolan seudulta vv. 1960—62. *Ornis Fenn.* 40:34—35.
- HOLOPAINEN, I. J., KANTONEN, P. & SORJONEN, J. 1967. Pensassirkkalinnun (*Locustella naevia*) vuorokautisesta laulurytmiikasta. *Ibid.* 44:109.
- ILMATIETEELLINEN KESKUSLAITOS 1967. Kuu-kausikatsaus Suomen sääoloihin, touko- ja kesäkuu 1967. — Helsinki.
- LAINE, J. 1965. Tiedonantoja. *Ornis Fenn.* 42:130.
- PAATELA, J. & KAILA, L. 1960. On the Expansion of Blyth's Reed Warbler (*Acrocephalus dumetorum*) into Finland. *Ibid.* 37:1—11.

Tekijän osoite: Rullantie 5 C 30, Heinola.